YHDENVERTAISUUS
VALTUUTETTU
DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN
NON-DISCRIMINATION OMBUDSMAN
OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI

13.11.2023 VVTDno-2023-1688

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta
StV@eduskunta.fi

Lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä eräiden kansaneläkeindeksiin ja elinkustannusindeksiin sidottujen etuuksien ja rahamäärien indeksitarkistuksista vuosina 2024–2027 ja siihen liittyviksi laeiksi sekä lapsilisälain 7 §:n muuttamisesta (HE 75/2023 vp)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle eräiden kansaneläkeindeksiin ja elinkustannusindeksiin sidottujen etuuksien ja rahamäärien indeksitarkistuksista vuosina 2024–2027 ja siihen liittyviksi laeiksi sekä lapsilisälain 7 §:n muuttamisesta (HE 75/2023 vp). Yhdenvertaisuusvaltuutettu lausuu hallituksen esityksen johdosta seuraavaa:

Oikeus sosiaaliturvaan perusoikeutena

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Perustuslain 19 §:n 2 momentin mukaan lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella. Esityksessä tunnistetaan perustuslain 19 §:n arvioinnin osalta keskeisenä kysymyksenä se, ovatko sosiaaliturvaa koskevien muutosten perustelut perusoikeuksien rajoitusedellytysten kannalta hyväksyttäviä ja suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Aikaisemman perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännön mukaan,

indeksileikkausten yhteydessä on otettava huomioon tehtyjen ratkaisujen kumuloituvat vaikutukset sekä seurattava tarkoin indeksin jäädytyksen vaikutuksia ja pitänyt huolestuttavana, että indeksijäädytysten vuoksi etuudensaajia ohjautuu viimesijaiseksi tarkoitetun toimeentulotuen saajiksi (PeVL 47/2017 vp, s. 3–4, PeVL 40/2018 vp, s. 3).

Nyt lausuttavana olevassa esityksessä tunnistetaan, että ensisijaisten perusturvaetuuksien indeksien jäädyttäminen voi aiheuttaa lisääntyvää toimeentulotuen tarvetta. Perusoikeuksien toteutumisen ja sosiaaliturvajärjestelmän systematiikan kannalta on huolestuttavaa, että oikeus sosiaaliturvaan painottuu yhä enenevässä määrin perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaiseen perustoimeentulotuen suuntaan. Tältä osin esityksen ehdotettujen muutosten vaikutusarviossa esimerkkikotitalouksiin olisi syytä mainita, että kaikki etuudensaajat tai kotitaloudet eivät ole oikeutettuja toimeentulotukeen ja, että vaikka esimerkki kuvaa keskimääräistä etuudensaajan tilannetta, se ei ota huomioon yksilöllisiä tilanteita. Ottaen huomioon hallitusohjelmassa oleva kirjaus toimeentulotukea tarvitsevien määrän puolittamisesta sekä toimeentulotuen velvoittavuuden mahdollisesta lisäämisestä, on perusteltua, että indeksijäädytystä koskevan esityksen yhteydessä mainittaisiin mahdolliset myöhemmin toimeentulotukeen esitettävät muutosehdotukset, koska tällä on erityistä merkitystä myös tämän esityksen vaikutusten arvioinnin kannalta ja etuudensaajien taloudellisen kokonaistilanteen hahmottamisen kannalta.

Oikeus riittävään perustoimeentuloon suojaa omalta osaltaan yksilöä myös hyväksikäytöltä ja ajautumiselta esimerkiksi harmaan talouden piiriin tai jopa ihmiskaupan uhriksi.

Vastaanottorahan indeksikorotusten jäädytys

Yhdenvertaisuusvaltuutetun eräs tehtävä on toimia kansallisena ihmiskauppaparaportoijana. Tähän tehtävään sisältyy ihmiskauppaan liittyvien ilmiöiden seuraaminen. Valtuutettu esittää huolensa vastaanottorahan indeksikorotuksen jäädyttämisestä, niin ihmiskaupan uhrien näkökulmasta kuin myös laajemmin ihmiskaupan torjumisen näkökulmasta.

Vastaanottoraha on kansainvälistä suojelua hakevalle, tilapäistä suojelua saavalle ja ihmiskaupan uhrille, jolla ei ole kotikuntaa, myönnettävä viimesijainen etuus, eikä näillä henkilöillä ole oikeutta saada Kelan myöntämiä muita sosiaalietuuksia tai toimeentulotukea. Vastaanottoraha osaltaan turvaa perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaisen oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon henkilöille, jotka eivät ole

asumisperusteisen sosiaaliturvan piirissä tai oikeutettuja viimesijaiseen toimeentulotukeen.

Toimeentulotuki on hallituksen esityksessä jätetty indeksijäädytyksen ulkopuolelle, koska kyse on viimesijaisesta sosiaaliturvaetuudesta turvaten perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaisen oikeuden toteutumista. Vastaavalla tavalla vastaanottorahaan tulisi tehdä indeksitarkistukset, koska kyse on viimesijaisesta toimeentuloturvasta.

Sisäministeriössä on myös käynnistynyt hanke (SM036:00/2023) 14.8.2023 vastaanottorahan tason pienentämiseksi, hallitusohjelman mukaisesti. On olemassa vaara, että sekä indeksijäädytys että perustason leikkauksen yhteisvaikutus muodostavat kohtuuttoman lopputuloksen vastaanottorahan saajalle.

Tehokas puuttuminen ihmiskauppaan edellyttää ennaltaehkäisyä, uhrien tunnistamista ja auttamista, sekä ihmiskaupparikosten tehokasta tutkintaa ja toimivaa rikosprosessia. Ihmiskaupan vastaisessa toimintaohjelmassa (Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma ; Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15) todetaan, että ihmiskaupan uhrit ovat usein heikossa asemassa ja voivat olla täysin riippuvaisia ihmiskaupparikoksen tekijästä tai tekijöistä. Puutteellinen perustoimeentulo muodostaa kaksinkertaisen riskin. Toisaalta köyhyys voi johtaa haavoittuvaan ja heikkoon asemaan, mikä voi altistaa ihmiskaupalle. Toisaalta uhrille, joka on ollut yhteydessä viranomaisiin, on varmistettava turvalliset olosuhteet, myös perustoimeentulon osalta, jotta voidaan ehkäistä joutuminen uudelleen uhriksi.

Esityksen vaikutusten seuranta

Aiemmin perustuslakivaliokunnan käsiteltävänä olleet indeksitarkistusten jäädyttämistä koskevat hallituksen esitykset ovat koskeneet vain yhdelle kalenterivuodelle tehtyjä indeksitarkistusten jäädytyksiä. Nyt lausuttavana olevassa hallituksen esityksessä ehdotetaan indeksitarkistusten jäädyttämistä neljäksi kalenterivuodeksi vuosille 2024–2027. Ottaen huomioon perustuslakivaliokunnan vaatimuksen tehtävien ratkaisujen kumuloituvien vaikutuksien huomioon ottamisesta sekä tehtyjen toimien vaikutusten tarkasta seurannasta, on nyt lausuttavana olevan esityksen vaikutuksia perustuslain 19 §:n 2 momentissa turvattujen oikeuksien toteutumiselle arvioitava erityisen tarkasti. Lisäksi ottaen huomioon, että lähiaikoina lausuttavana on ollut useita samaan aihekokonaisuuteen kohdistuvia esityksiä, on sosiaaliturvaan kohdistuvien muutosten kokonaisvaikutusten arviointi erityisen

vaikeaa, joka asettaa muutosten seurannalle erityisiä vaatimuksia. Nyt lausuttavana olevassa esityksessä ei ole esitetty toimenpiteitä tai ehdotuksia muutosten toimeenpanoon ja seurantaan siltä osin, kuinka indeksien jäädyttäminen on vaikuttanut ihmisten toimeentuloedellytyksiin tai onko toimeentulotukea hakevien henkilöiden määrä kasvanut ja mitä vaikutuksia tällä on. Esityksen muita toteuttamistapoja koskevassa luvussa olisi myös tarkoituksenmukaista pohtia sitä vaihtoehtoa, että indeksien jäädyttämistä koskevat esitykset annettaisiin vuosittain erillisinä esityksinä, jotta kumuloituvien vaikutusten arviointia ja seurantaa olisi mahdollista toteuttaa jokaisen esityksen kohdalla erikseen.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman

Erityisasiantuntija Marko Leimio